

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕКВИВАЛЕНТИ НА ПОЛСКИ ГЛАГОЛНИ КОНСТРУКЦИИ С *mieć*

Десислава Димитрова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

The following paper is focused on the problems of Polish verbal constructions with the verb *mieć* (*to have*). In order to discuss their place and function in Slavic languages, we have made some parallels with their Bulgarian equivalents. The main purpose of this comparative analysis is to prove that the most important condition for the semantic realization of these constructions is only the context.

Key words: Slavic languages, verbal construction, the verb *mieć* (*to have*), modality, grammaticalisation

Въпросът за статута на различни граматични образувания в морфологията е интересен и често дискутиран, но когато се съчетае с компаративен поглед върху сходно явление в два езика, несъмнено става още по-интригуващ. Водени от изследователския интерес и мотивирани от желанието да проследим функционирането на полските конструкции с глагола *mieć*, решихме да ги поставим във фокуса на настоящата статия. Известно е, че този глагол има съответствия във всички славянски езици, а семантиката и граматичните му функции са колкото общославянски, толкова и уникални за отделните езици. Уникално е и участието му в сложни конструкции¹ с различни значения. В полския език с помощта на глагола *mieć* се образуват два основни типа конструкции. Първият от тях – *mieć* + *минало страдателно причастие* – има еквивалент в повечето славянски езици, в това число и в българския. И в полската, и в българската езиковедска наука обаче съществуват спорове за морфологичния статут на въпросното

¹ Предварително ще поясним, че понятието *конструкция* разбираме като синтактично цяло, съставено от езикови единици, съчетаващи се чрез граматичните си значения (Ахманова 2004).

съчетание². Според едни изследователи това е аналитична глаголна форма с резултативно значение, според други – синтактично съчетание. Актуалността на проблема за морфологичния статут на композитума ни кара да смятаме, че този тип конструкции заслужават самостоятелно изследване. Затова поради ограничения в обема в настоящата статия интересът ни е насочен най-вече към конструкциите, съставени от глагола *mieć* и инфинитива на друг глагол. Изследователската оптика е фокусирана върху различните семантични нюанси и към начините, по които те се предават на български език.

Основни методи на работа са наблюдението и съпоставката. Екскерпирани са примери от около 1000 страници полска художествена литература от няколко епохи. Българските преводи са на различни преводачи, което помага да се избегне евентуалната грешка или неправилна интерпретация на някои от явленията.

В хода на анализа стигнахме до следната класификация на семантичните варианти, която в никакъв случай не смятаме за пълна и окончателна.

I. Конструкции с модално значение *повелителност, необходимост, неизбежност или задължение*

Повелителните конструкции, съставени от *mieć* и инфинитива на друг глагол, са много интересна група. В нея се обособяват няколко подгрупи, които се различават не само смислово, но и формално.

1. Конструкции, изразяващи намерение, необходимост, неизбежност, задължение

В тази най-многобройна група се наблюдават конструкции, с които се означава нещо предвидено – намерение, необходимост, неизбежност или задължение (Речник 1969). Тези значения могат да се подчертаят чрез интонация или лексикални модификатори, роля има и контекстът, а глаголната форма може да се замени например с модалния глагол *musić* или пък с израза *powinien* + инфинитив.

- *Żołnierze, którzy poprzednio służyli jego świątobliwości, a następnie połączyli się z nieprzyjaciółmi, mają być natychmiast zabijani – oto*

² Основен застъпник на тезата за аналитичната същност на конструкциите, съставени от глагола *мам* и минало страдателно причастие, е Вл. Георгиев (Георгиев 1985). Според Й. Пенчев обаче това са синтактични съчетания (Пенчев 1968). Същата е позицията и на Р. Ницолова (Ницолова 2008). Аналогични са становищата на изследователите на полския език. Според К. Нич това е нововъзникващо глаголно време, при което се експлицира резултат от действие (Нич 1913), докато според по-нови проучвания става въпрос за синтактична конструкция (напр. Тополинска 1968, Щибер 1973, Тошева 1983).

ustawa. (BP) – Войници, които по-рано са служили на Негово Величество, а после са се присъединили към неприятеля, трябва да бъдат убивани незабавно. Така гласи законът.

- *Za radą astrologów główna kwatera miała wyruszyć z Pi-Bast w dniu siódmym Hator. (BP) – Както съветваха астролозите, главнокомандващият и щабът му трябваше да тръгнат от Пи-Баст на седми хатор.*
- *Tam to wydano mózgowi rozkaz, że ma rozpatrzyć wszystkie znaki „raportu“ poszukując w nich podobieństwa do stałych fizycznych [...] (SL) – Именно там беше дадена на мозъка заповед да разгледа всичките знакове на „доклада“ и да търси в тях прилика с физически постоянните [...].*

Както виждаме, при превод на български език най-често се избира да-конструкция и модален глагол *трябва*. Само в последния пример наблюдаваме липса на модален глагол. Това е така, защото модалността се експлицира чрез съществително име, етимологически свързано с глагола *заповядвам*.

Внимание заслужава и темпоралната вариабилност на глагола *mieć*. Според З. Тополинска тук тя сигнализира не само ситуирането на действието по времевата ос, но и дава информация дали то е осъществено, или не. Авторката твърди, че тъй като с конструкцията се показва желателно действие, тя не изразява актуално сегашно време. Според нея конструкциите с презентна форма на *mieć* изразяват действие, което трябва да настъпи след момента на изказването, докато конструкциите с претеритна форма означават действие, което е било препоръчано, планирано или изискано преди даден минал ориентационен момент и по време на него то все още не е осъществено (Тополинска 1968: 41). Ето и примери:

- *Kosmokrator miał przelecieć o pięćset zaledwie kilometrów od Księżyca i, korzystając z tej okazji, astronom zapragnął zrobić serię zdjęć. (SL) – Космократорът трябваше да прелети само на петстотин километра от Луната и възползван от това, астрономът пожела да направи серия от снимки.*
- *Czy zaraz mają przyjechać dostojna Sara z synem? (BP) – Веднага ли трябва да дойде достопочтената Сара и синът ѝ?*

Една интересна семантична подгрупа, която само ще споменем, са квазивъпросите, при които се изразява значението *неизбежност*, *невъзможност*. Тук обаче наблюдаваме наслагване на маркери за условно наклонение, за предходност. Затова и няма да теоретизираме върху тази семантична разновидност, а само ще подчертаем, че при

превод на български език обикновено се запазва въпросителната структура на изречението и отново се избира да-конструкция, но предпочитаният модален глагол е *мога*. Срв.:

- *Oddałem, bo cóż miałem zrobić? (BP) – Дадох те, защото какво друго можеш да сторя?*
- *Zaprawdę – odparł bankier – jakżebym nie miał widzieć tej purpury, która dowodzi, że kielich jest z najczystego złota. (BP) – Разбира се – отговори банкерът, – как може да не видя моя пурпур, който доказва, че чашата е от най-чисто злато?*

В границите на повелителността се разполага още едно интересно значение на конструкцията *mieć* + инфинитив – т.нар. „косвен императив“. На него обръща внимание З. Тополинска (вж. Тополинска 1968: 427–431), то е анализирано и в шести том на *Конфронтативната българско-полска граматика* (КБПГ 2003).

Традиционно императивът се приема за модално маркиран член на категорията наклонение, с който се изразява иреално действие – желание на говорещото лице слушателят да изпълни нещо. Разглеждайки категориите, по които се изменя полският императив, З. Тополинска коментира отношението между говорещото лице и слушателя, както и отношението между говорещото лице и лицето, което отправя апела. Според нея в случаите, когато не се експлицира съвпадение между говорещо лице и лице, отправящо апела, става дума за *косвен императив* (*imperativ pośredni*) (Тополинска 1968: 40). Така например изречението *Masz ugotować kolację* може да се трансформира като „Х ти е казал да сготвиш вечеря“, но също и „сготви вечеря“. Както се вижда, т. нар. косвен императив се изразява основно чрез конструкция, в която *mieć* е във второ лице, сегашно време, изявително наклонение. Точно това формално ограничение е различителният признак на косвената императивност и според *Конфронтативната българско-полска граматика* (КБПГ 2003: 85). В нашия корпус от примери открихме само един, който може да се причисли към разглежданото явление – свр.: *Z woli zatem jego świątobliwości – ciągał Mentezufis – i najwyższej rady, masz, wasza dostojność, zebrać wojska z Dolnego Egiptu i zniszczyć buntowników. (BP) – Затова по волята на Негово Величество – продължи Ментезуфис – и на върховния съвет ти, Ваше Достойнство, трябва да събереш войските от Долен Египет и да унищожиш бунтовниците³.*

³ Явлението „косвен императив“ в съвременния български език е подробно проучено от Кр. Чакърлова (Чакърлова 2010).

II. Конструкции с темпорално значение *следходност* (без субективна модалност)

Известно е, че в старобългарския език е съществувало описателно бъдеще време, което се е образувало от спрегнатите форми на **имѣти** и инфинитива на смисловия глагол (вж. напр. Харалампиев 1981: 117). З. Щибер обръща внимание, че такива конструкции се откриват и в староруски текстове, както и в словенски текстове от XIV в. Той твърди, че са съществували и в сърбо-хърватския език, както и в старочешкия. Въз основа на наблюденията си Щибер заключава, че полските образувания от типа *tam przyjść* не са ново явление в езиците, а са продължение на стара славянска форма за изразяване на бъдеще време (Щибер 1973:189). За сложен футурум говори и В. Косеска-Тошева (Тошева 1983: 137). Сред ексцерпираните примери открихме такива, които на български език се превеждат с обикновено бъдеще време въпреки наличните конструкции с футурна семантика от типа *има да пиша*.

- *Patrz! – zawołał do Tutmozisa – tam **ma być** moja ziemia, a tu moje wojsko ... (BP) – Погледни – извика той на Тутмозис, – това там **ще бъде** моята земя, а това тук – моята войска ...*
- *Po południu Sołtyk zaproponował mi, żebym przejrzał i skontrolował skafandry tlenowe, w których **mały się poruszać** po powierzchni Wenusy. (SL) – Следобед Солтик ми предложи да прегледам и да контролирам кислородните скафандри, с които **ще се движим** по повърхността на Венера.*

Много често футурната семантика на конструкциите се използва при изразяване на следходност по отношение на минал ориентационен момент. Това значение е коментирано от З. Тополинска и от В. Косеска-Тошева. Точна дефиниция на употребата откриваме в *Universalny Słownik Języka Polskiego*: „използва се за изразяване на следходност (бъдещност) в минало време“ (Речник 2006). Тук глаголят *mieć* винаги е в минало време. Много лесно откриваме този семантичен вариант, тъй като в българския език за следходност по отношение на минал момент има граматикализирана форма (футурум претерити).

- *A co ważniejsze, przychylni faraonowi kapłani **mieli dać** pomoc wojsku dopiero dwudziestego trzeciego Paofî (BP) – И най-важното, благосклонните към фараона жреци **щяха да подпомогнат** войската едва на двадесет и трети паофи.*

- *Ów promień był niby gościńcem, po którym mała duszyczka chłopczyka miała odejść. (HS) – Този лъч беше като път, по който щеше да отmine душата на момчето.*
- *Miał właśnie zacząć, kiedy zjawił się Sołtyk [...] (SL) – Тъкмо щеше да започва, когато се появи Солтик [...].*

Интересни са случаите, при които следходната семантика на полските конструкции на български език е предадена по лексикален начин – чрез глагола *предстои*. Той може да замени превод както с обикновен футурум, така и с футурум претерити – срв.:

- *Powiedz, że chcę, aby pilnowała swego zdrowia i dbała o dziecko, które **ma przyjsć** na świat. (BP) – Кажу ми, че искам да пази здравето си и да се грижи за детето, което **предстои да дойде** на белия свят.*
- *Dziewięć pułków następcy tronu, które **miały zluzować** azjatyckie wojska Nitagera, już zebrały się na gościńcu (BP) – Деветте полка на престолонаследника, които **предстоеше да заместят** азиатските войски на Нитагер, се бяха вече събрали на пътя.*

III. Конструкции, чрез които се изразява резервираност към съдържанието на изказването⁴

Изключително интересни са случаите, в които конструкциите, съставени от глагола *mieć* и инфинитив на друг глагол, се използват, за да изразят резервираност към съдържанието на изказването. На тази семантична особеност за първи път обръща внимание Х. Швидерска-Конечна, която още през 1930 г. пише, че така се означават „настоящи или минали действия или състояния, които говорещото лице смята за съмнителни“ (Швидерска-Конечна 1930, цит. по КБПГ, т. 6, ч. 2). Според З. Тополинска става дума за предадена информация (*przekazana informacja*), която не е проверена от говорещото лице. З. Щибер окончателно приравнява този семантичен вариант с преизказването в българския език, като пише, че полските изречения от типа *To ma być dobra kobieta* и *To miała być dobra kobieta* са идентични с българското *Тя била добра жена* (експлицирана преизказност) (Щибер 1973, цит. по Косеска-Тошева 1983: 140).

За да изясним отношението между този тип конструкции с *mieć* и българското преизказване, се налага да представим разбирането за *имперцептивност* в съвременната полска граматична наука. В том 6. на *Конфронтативната българско-полска граматика* (част 2.

⁴ Дефиницията е на Р. Михалик (Михалик 2003: 146).

Modalność imperceptywna) се приема, че имперцептивността е предаване на чути или прочетена информация, чийто източник може да се спомене, без говорещото лице да поема отговорност за достоверността, като евентуално изразява мнението си за съдържанието на твърдението (КБПГ 1997: 20). Въпреки точната си дефиниция имперцептивността в полския език няма конкретен формален показател. Тя може да се изрази по лексикален начин чрез наречията *podobno*, *jakoby*, *rzekomo*, както и чрез *bodaj (że)*, *niby (to)*, *chyba*, *prawdopodobnie* и др. Използва се и конструкцията *mieć* с инфинитив, която е наречена *нараморфологичен показател* (т.е. периферийно средство за изразяване на граматичното значение). Както видяхме в предходните примери, тя е многозначна, имперцептивността е само един от семантичните ѝ варианти и поради това не бива да се приема за единствен аналог на българските преизказни форми⁵. От съставения от нас корпус ще представим няколко примера, в които конструкцията *mieć* + инфинитив е преведена като преизказна форма.

- *Fenicję mają podobno zabrać Asyryjczycy, a Sargon ma zostać jej satrapą...* (BP) – *Говори се, че асирийците щели да завладеят Финикия. Саргон щял да стане сатрап...*
- *Lykon ma być nadzwyczajnie podobny – rzekł Tutmosis.* (BP) – *Казват, че Ликон приличал поразително на Рамзес.*
- *Kiedy wróciłem z Tebów, jedna z tych pań, której nawet nie pamiętam, zabiegła mi drogę i prezentując tego trzyletniego chłopaka żądała, abym mi wyznaczył majątek, gdyż ma to być mój syn...* (BP) – *Когато се върнах от Тива, една от тия дами, която не си спомням, ми препречи пътя и като ми посочи едно здраво тригодишно дете, поиска да му определя издръжка, защото било мой син ...*
- *Próbowano to wytłumaczyć tak zwanym „efektem cienia“; części tajgi miały ocaleć, osłonięte od fali podmuchowej grzbietami wzgórz [...] (SL)* – *Опитвали са да обяснят това с тъй наречения „ефект на сянката“; част от тайгата уж била запазена, защото я закривали от въздушната вълна разположените във вериги хълмове.*

Забелязва се, че при превод на български език се появява допълнителен маркер на преизказността (*говори се, казват, уж*). Вероятно

⁵ Според Ив. Куцаров маркираният член на българската морфологична категория *вид на изказването* изразява вторично изказване, изказване „по чужди думи“, препредаване на изказване (Куцаров 2007: 307).

преводачите са смятали, че полските конструкции с *mieć* представят неувереност в изказването в по-голяма степен от българското преизказване и затова са почувствали необходимост да „подсилят“ превода, или пък са решили да се „презастраховат“, подчертавайки двойно тази неувереност.

В заключение бихме могли да кажем, че конструкцията *mieć* + *инфинитив* в полския език се характеризира с разнообразни значения. Можем да споменем косвения императив, модалните значения *намерение*, *необходимост*, *неизбежност*, *задължение*. Както видяхме, възможен семантичен вариант е и следходността, която позволява да се изрази както значението на футурум, така и на футурум претерити. Разбира се, изключително интересни са формите, които означават несвидетелско отношение към съобщавания факт. Откриват се, макар и рядко, случаи, при които полска *mieć*-конструкция е преведена с българска такава, срв. *Dla każdego kupca jest jasne, że jeżeli Phut ma odebrać pięć talentów od kapłana, to musi skarbić sobie łaski u wszystkich, którzy kręcą się przy świątyniach.* (BP) – *За всеки търговец е ясно, че щом Пхут има да получава пет таланта от жрец, трябва да се помъчи да спечели благоволенieto на всички, които се въртят около храмовете.* Вниманиe заслужават и случаите, в които *mieć* + *инфинитив* са в условно наклонение, а също и във въпросителни изречения. С интерес се повдига и въпросът защо в полския език тази конструкция е натоварена с толкова много значения.

Можем само да кажем, че това не е финал на нашето изследване, напротив, с този обзор ние доказахме, че темата преполога още наблюдения, които да допринесат за типологизацията на граматичните системи на двата езика, да улеснят усвояването им, както и да подпомогнат дейността на преводачите.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахманова 1969:** Ахманова, О. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: „Советская энциклопедия“, 1969.
- Георгиев 1985:** Георгиев, Вл. Възникване на нови сложни глаголни форми със спомагателен глагол „*имам*“. // Вл. Георгиев. *Проблеми на българския език*. София: Изд. на БАН, 1985, 113–137.
- КБПГ 1997:** *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska*. t. 6., cz. 2. Warszawa: SOW, 1997.
- КБПГ 2003:** *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska*. t. 6., cz. 3. Warszawa: SOW, 2003.

- Куцаров 2007:** *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Михалик 2003:** Михалик, Р. *Кратка полска граматика.* София: ИК „Херон Прес“, 2003.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Нич 1913:** Nitsch, K. Archaizmy i nowotwory języka potocznego. // *Język polski*, 1913, № 1, 102–106.
- Пенчев 1968:** Пенчев, Й. Конструкции с глагола *имам*. // *Славистичен сборник. По случай VI Международен конгрес на славистите в Прага.* София: Изд на ИБЕ при БАН, 173–177.
- Речник 1969:** *Słownik języka polskiego.* Warszawa: PWN, 1969.
- Речник 2006:** *Uniwersalny słownik języka polskiego.* Warszawa: PWN, 2006.
- Тополинска 1968:** Topolińska, Z. Miejsce konstrukcji z czasownikiem *mieć* w polskim systemie werbalnym. // *Slavia Orientalis*, 1968, № 3, 427–431.
- Тошева 1983:** Toszewa, V. Konstrukcje z polskim *mieć* i bułgarskim *imam*. // *Studia Linguistica Memoriae Zdislaw Stieber Dedicata: Materiały z sesji naukowej, Warszawa, 20–21.X.1981 R.*, 1983, 137–143.
- Харалампиев 1981:** Харалампиев, Ив. Старобългарските средства за изразяване на бъдещи действия и съвременните форми за бъдеще време. // *Български език*, 1981, № 2, 116–122.
- Чакърова 2010:** Чакърова, Кр. *Императивът в съвременния български език.* Пловдив: „Пигмалион“, 2010.
- Щибер 1973:** Stieber, Z. Z problematyki polskiego czasownika. // *Język polski*, 1973, № 2–3, 188–190.
- Щибер 1973:** Stieber, Z. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fleksja werbalna.* Warszawa: PWN, 1973.

ЕКСЦЕРПИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- BP – Bolesław Prus „Faraon“, Warszawa: „I. Szeremet“, ISBN 83-7236-070-7 (Болеслав Прус „Фараон“, София: „Народна култура“, 1967, превод от полски – Димитър Икономов);
- SL – Stanisław Lem „Astronauci“, Kraków: „Wydawnictwo Literackie“, 2004, ISBN 83-08-03642-2 (Станислав Лем „Астронавти“, София: „Народна младеж“, 1958, превод от полски – Ванда Смоховска-Петрова);
- HS – Henryk Sienkiewicz „Janko muzykant“ // „Nowele wybrane“, Warszawa: PIW, 1965 (Хенрик Сенкевич „Янко музикантът“, София: „Народна младеж“, 1961, превод от полски – Стефан Илчев).